

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
KAREFAD

Eski Hitit Kralı Telipinu, Dönemi ve Fermanı ¹

İlker Koç*

Öz

MÖ II. binde Anadolu'da büyük bir uygarlık kurmuş olan Hititlerden geriye binlerce çivi yazılı kil tablet kalmıştır. Çeşitli merkezlerde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan bu tabletlerin büyük çoğunluğu başkent Boğazköy'de bulunmuştur. Bu tablet arşivi hemen hemen tüm yazın türlerini kapsamaktadır. Bu tabletler arasında bulunan "Telipinu Fermanı" Eski Hitit döneminin en önemli kaynaklarından biridir. Akadca ve Hititçe olarak iki dilde kaleme alınmış olan bu belgede kral Telipinu, kendisi tahta geçmeden evvel meydana gelen olayları bizlere nakletmiş ve tahta geçiş sırasını belirli bir düzene koymuştur. Bazı araştırmacıların Kargaşa Dönemi ya da Gâsıp Krallar Devri olarak adlandırdığı I.Murşili'nin ölümü (±MÖ 1595) ile başlayıp Telipinu'nun tahta geçişine (±MÖ 1525) kadar geçen bu sürede, Hitit Devleti'nin sınırları küçülmüş ve yaşanan istikrarsızlık sonucu Hitit Devleti yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Kendisinden önce Hitit tahtına çıkan kral Huzziya'nın kız kardeşi İstapariya ile evli olan Telipinu'nun kraliyet soyundan gelip gelmediği tam olarak bilinmemektedir; bu nedenle fermana yer alan tahta geçiş kurallarıyla bir bakıma kendi durumunu da yasallaştırmıştır. Fermana aynı zamanda; bu kralın askeri seferleri, suç işleyen prenslerin cezaya çarptırılması ve onların aileleri ve mallarına zarar gelmemesi, devletin yöneticilerine uyarılarda bulunulması, panku-'nun (asiller meclisi) görev ve yetkileri, iç ve dış tehlikelere karşı tahl, su tedariki ve tahkimli kentlerin güvenliği üzerine hükümler bulunmaktadır. Ayrıca dolandırıcılık, miras, cinayet ve büyüculük ile ilgili düzenlemeler de bu belgede yer almaktadır. Bu çalışmada; Hitit kralı Telipinu dönemi ele alınmış ve Eski Hitit döneminin en önemli kaynaklarından biri olan "Telipinu Fermanı" incelenerek fermanın anayasal niteliğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Telipinu, Hitit, Ferman, Anayasa, Çiviyazılı Kil Tablet, Panku, İşputahşu

¹ Bu çalışma; "Telipinu ve Dönemi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı doktora öğrencisi, ODTÜ Toplum ve Bilim Merkezi Müdür Yrd., Ankara/Türkiye, ilkerankara@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 15.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 23.03.2022

Türü: Araştırma Makalesi

ISSN: 2141-9773

e-ISSN: 2791-9773

CANKIRI KARATEKIN UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
KAREFAD

King Telipinu of the Old Hittite Kingdom, His Reign and Edict²

İlker Koç*

Abstract

The Hittites, who founded a great civilization in Anatolia in 2000 BC, left behind thousands of cuneiform clay tablets. The vast majority of these tablets, which were unearthed at various excavation sites, were found in the capital Boğazköy. This archive of tablets includes almost all types of literature. Among these tablets, the "Edict of Telipinu" is one of the most important sources of the Old Hittite Period. King Telipinu conveyed the events that had occurred before he acceded and introduced the rules for royal succession in this document written in Akkadian and Hittite languages. During the period beginning with the death of Muṣṣili I (±1595 BC) and ending with the accession of Telipinu (±1525 BC), which is referred to as the Period of Turmoil or the Period of Usurper Kings by some researchers, the borders of the Hittite Kingdom shrank and the Kingdom was on the verge of collapse as a result of the instability. It is uncertain whether Telipinu, who was married to Ištapariya, the sister of his predecessor King Huzziya, was of royal descent. Therefore, he, in a way, also legalized his own status by the rules of royal succession in the edict. The edict also contains provisions on the military expeditions of this king, the punishment of princes who committed crimes and the prevention of damage to their family and property, warnings to the rulers of the state, the duties and powers of the panku- (assembly of nobles), the supply of grain and water for internal and external menaces, and the safety of fortified cities. Furthermore, regulations on fraud, inheritance, murder and witchcraft are also contained in this document. In this study, the period of the Hittite King Telipinu is discussed and the "Edict of Telipinu", one of the most important sources of the Old Hittite period, was examined to reveal its constitutional nature.

Keywords: *Telipinu, Hittite, Edict, Constitution, Cuneiform Clay Tablet, Panku, Išputahšu.*

² This article was produced from my master thesis "Telipinu and His Period".

* Ankara University, Department of Ancient Languages and Cultures, PhD Candidate, ODTÜ Toplum ve Bilim Merkezi, Ankara/Turkey, ilkerankara@gmail.com

Received: 15.03.2022

Accepted: 23.03.2022

Type: Research

Giriş

Hititler, MÖ II. binde Kızılırmak kavsi çekirdek bölge olmak üzere Anadolu'da yaşamış ve Eski Yakın Doğu'nun en büyük medeniyetlerinden birini kurarak bu coğrafyada yüzyıllar boyu hüküm sürmüşlerdir. Anadolu'da ilk kez güçlü bir siyasi birlik kuran Hititlerin Anadolu'ya ne zaman ve nereden göç ettikleri ya da göç edip etmedikleri bugüne kadar kesin olarak belirlenememiştir. Mezopotamya'da kullanılan Eski Babil tarzı bir hece yazı sistemiyle yazılan çivi yazısını kendi dillerine uygulayan bu uygarlığın dili olan Hititçe, Hint-Avrupa dil ailesinin bilinen en eski üyesidir. Hititlere ait kültür kalıntıları içerisinde en önemlisi olarak nitelendirilen belgeler şüphesiz çivi yazılı kil tabletlerdir. Bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılarda başta Çorum-Boğazköy ve Çorum-Ortaköy olmak üzere çeşitli merkezlerde bu büyük uygarlığa ait binlerce kil tablet ele geçmiştir. Arşiv dendiğinde akla ilk gelen, devlet yönetimiyle ilgili belgelerin saklandığı bir yer olmasına rağmen Boğazköy Arşivi'nde kral yıllıkları, siyasal antlaşmalar ve mektuplar, kanunlar, yönergeler, dini ve mitolojik metinler, fal, kehanet ve büyü gibi hemen hemen tüm yazın türlerini kapsayan çivi yazılı tabletlerin ele geçmesi bu arşivin özellikle bir kitaplık niteliği taşıdığını göstermektedir³.

Hitit çivi yazılı tablet arşivi içinde yer alan Eski Hitit devri kralı Telipinu⁴'ya ait belgeler, hem bu kralın iktidarı hem de o dönemde gelişen olaylar hakkında bizlere çok önemli bilgiler vermektedir. Özellikle kraliyet ailesi içinde kan dökme olaylarını sonlandırdığı ve tahta geçiş sırasını düzene koyduğu Telipinu Fermanı, CTH 19⁵, ve Hititlerin ilk yazılı antlaşması olarak bilinen Kizzuwatna Kralı İşputahşu ile yaptığı antlaşma, CTH 21⁶, bu kralın hükümdarlığına ilişkin tarihi sonuçları olan en önemli iki

³ Dinçol, 1982: 25.

⁴ "Telipinu" için bkz. Laroche, 1966: 184. I.Şuppiluliuma'nın oğlu Halep kralı "rahip" (SANGA) Telipinu için ayrıca bkz. Arıkan, 2017: 49, 51.

⁵ CTH 19. **Hititçe metinler:** A. KBo 3.1+KBo 12.5+KBo 3.68+KBo 12.7+KBo 12.12 (=BoTU 23 A). B. KUB 11.1 (=BoTU 23 B)+KBo 19.96. C. KBo 3.67 (BoTU 23 C)+KUB 31.2 (=BoTU 23 G)+KUB 31.17. D. KUB 11.5 (=BoTU 23 D). E. KUB 11.6 (=BoTU 23 E). F. KUB 11.2 (BoTU 23 F)+IBoT 3.84+KBo 19.97. G. KBo 7.15(+KBo 12.4. H. KBo 12.6. I. VBoT 107. I. Hoffmann'a göre, KBo 12.12 numaralı fragman muhtemelen ay.III 28-33'e yerleştirilmelidir. Hoffmann, 1984: 1. Ayrıca bkz. Ünal, 2018: 437 ve dn. 1297. **Akadca metinler:** KUB 3.85(+KBo 28.124(+KBo 1.27 ve KUB 3.89. Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 40-53. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Sturtevant-Bechtel, 1935: 175-200; Eisele, 1970: 16-54; Hoffmann, 1984: 12-62; Koç, 2007: 44-111. Ayrıca bkz. van den Hout, 1997: 194-198; Torri-Barsacchi, 2018: 5-9.

⁶ CTH 21. **Hititçe metinler:** KUB 31.81, KBo 19.36, KBo 19.37. **Akadca metinler:** KUB 4.76, KUB 31.82. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Koç, 2007: 113-126. Ayrıca bkz. del Monte, 1981: 210vd.; Devecchi, 2015: 63-65.

belgeyi oluşturmaktadır. Her iki belgeye ait metinler iki ayrı versiyon halinde Hititçe ve Akadca olarak ele geçmiştir. Bu metinlerin yanı sıra, Lawazantiya'da Lahha'ya karşı seferi, CTH 20⁷, ve adının geçtiği fragman, CTH 22⁸, Telipinu dönemi ile ilgili bilgi veren diğer iki belgeyi oluşturmaktadır ve her ikisi de Hititçedir.

Telipinu Fermanı

Eski Hitit dönemi ana kaynaklarının en önemlilerinden biri olan Telipinu Fermanı, bu dönemde meydana gelen olayların ayrıntılı olarak anlatıldığı ve tahta geçiş sırasının düzenlendiği bir belgedir. Kral Telipinu tarafından MÖ 16. yüzyılda yazdırılan ve yeni bir kopyası günümüze ulaşan⁹ siyasi, idari ve hukuksal nitelikteki¹⁰ bu buyruk metni; KBo 3.1+.; tarihsel anlatım ve önsöz (§§1-27), tahta çıkış düzenlemesi (§28), kraliyet ailesi (*panku-*) (§§29-34), yönetim (§§35-44) ve hukuk sistemi (§§49-50) ile ilgili beş yapısal kısımdan oluşmaktadır. Hititlerin burada; Eski Krallık'ta dahi tarihsellik ile birlikte ahlaki, hukuki ve siyasi amacı birleştirdiği görülmektedir. Telipinu Fermanı bu bakımdan Hitit İmparatorluk Dönemi'nin vasal antlaşmalarının bir öncüsü olmuştur¹¹. Ayrıca bazı araştırmacılar, bu tarihi belgenin anayasal nitelikte olduğunu öne sürmüşlerdir. F. Cornelius¹² Telipinu'nun dünya tarihindeki ilk anayasal kanunu çıkardığını vurgulamıştır. O. R. Gurney¹³, dönemin tarihçilerinin Eski Hitit Krallığı'nı incelerken temel aldığı bu belgenin bir anayasal ferman olduğunu ifade etmiştir. I. Hoffmann¹⁴'ın metni yorumlarken, içerikte yer alan yasal hükümlerin yanı sıra neredeyse yarı yarıya tahta çıkma konusunda düzenlemeler olduğu için bu belgenin daha çok bir talimatname özelliği gösterdiğini belirtmesine karşın R. Haase¹⁵, I. Hoffman'ın bu görüşüne katılmadığını söylemiş, yasal hükümlerin metinde yer almasının belgenin anayasal özelliğini yitirmesine neden olmayacağını öne sürmüştür. Bu görüşüne dayanak olarak, §33'te *panku-*'nun yetki tanımlamasını göstermiştir. Ayrıca Telipinu'nun kraliyet ailesine tavsiyelerde bulunmasının

⁷ CTH 20. **Hititçe metinler:** KBo 12.8, KBo 12.9. Transkripsiyon ve tercüme için bkz.

Hoffmann, 1984: 63-67; Koç, 2007: 128-136. Ayrıca bkz. Torri-Barsacchi, 2018: 9-13.

⁸ CTH 22. **Hititçe metinler:** KUB 21.48. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Hoffmann, 1984: 68-69; Koç, 2007: 137-140.

⁹ Klengel, 2002: 414.

¹⁰ de Martino, 2006: 41.

¹¹ Cancik, 1976: 65.

¹² Cornelius, 1973: 121.

¹³ Gurney, 1973a: 235.

¹⁴ Hoffmann, 1984: 74.

¹⁵ Haase, 2002: 68.

özel bir durum oluşturmadığını ve modern anayasaların da program ifadeleri içerdiğini bildirmiştir.

Kral Telipinu, fermanın giriş bölümünde Hitit Devleti'nin kendisinden önceki durumunu anlatırken; Labarna, I.Hattuşili ve I.Murşili'nin kral olarak hüküm sürdükleri dönemlerde Hititlerin birlik ve beraberlik içinde olduklarını belirtmektedir:

KBo 3.1 (VAT 7469)+KBo 12.5 (581/t)+KBo 3.68 (Bo 1020)+KBo12.7 (116/t)+KBo 12.12 (135/t) CTH 19¹⁶:

öy.I

- §1 1 [UM-MA (Ta-ba-ar-na ^mTe-li-pi-nu LUGAL.GAL)]
 2 [ka(-ru-ú ^mLa-ba-ar-na-aš LUGAL.GAL)] [e-eš-taⁿ [(a-pa) DUMU^{M(EŠ-ŠU)} ŠEŠ^{M(EŠ-ŠU)}]
 3 [(^{LÜ.MEŠ}ga-e-na-aš-še-eš-ta LÜ^{MEŠ} ha-aš-š)]a-an-na-aš-ša-aš Û
 [(ÉRIN^{MEŠ-ŠU)}]
 4 [(ta-ru-up-pa-an-te-eš e-še-e)]r

Tercüme:

- §1 1 Büyük kral Tabarna Telipinu şöyle (der):
 2 [Eski]den Labarna büyük kral idi. Ve böylece oğulları, erkek kardeşleri,
 3 akrabaları, aile fertleri ve askerleri
 4 birlik içinde idiler.

Fermanda ayrıntılı olarak nakledilen I.Murşili'nin ölümü (±MÖ 1595) ile başlayıp Telipinu'nun tahta çıkışına (±MÖ 1525)¹⁷ kadar süren dönem, bazı araştırmacılar tarafından “Kargaşa Dönemi” ya da “Gâsıp Krallar” devri olarak adlandırılmıştır. Hitit tarihinin en kanlı olaylarına sahne olan bu zaman aralığında devlet; taht kavgaları ve cinayetler nedeniyle istikrarsızlaşmıştır. Bu durum, o zamana değin kazanılan toprakların elden çıkmasına ve Anadolu'daki yerel devletler ile oluşturulan bağın kopmasıyla da Hitit Devleti'nin önemli ölçüde güç kaybına uğramasına neden

¹⁶ Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 40. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 16-17; Hoffmann, 1984: 12-13; Koç, 2007: 44-45. Tercüme için ayrıca bkz. van den Hout, 1997: 194.

¹⁷ Telipinu'nun krallık süresi hakkında farklı görüşler vardır. Ancak biz genel görüş olan Orta Kronoloji'ye göre verilen MÖ ±1525-1500 tarihlerini esas almaktayız. Bkz. Dinçol, 1982: 30; Desideri-Jasink, 1990: 53; Gurney, 1990: 181; Alp, 2000: 178; Bryce, 2003: 13-14; Karasu, 2006: 14-15.

olmuştur¹⁸. Metnin devamında I.Murşili'nin öldürülmesinden itibaren sırasıyla kral olan Hantili, Zidanta, Ammuna ve Huzziya dönemlerini aktaran Telipinu, adları bir dizi kanlı olaya karışmış bu kralları “felaket hükümdarları” olarak betimlemiştir¹⁹. Eldeki kaynakların yetersizliğinden dolayı tahtın yasal varisi olup olmadığı hakkında bilgimiz bulunmayan Telipinu²⁰, kendisinden önce kral olan Huzziya'nın kız kardeşi İştariya²¹ ile evlidir, yani hanedanlık içinde damat konumundadır. Akrabalık ilişkilerine rağmen Huzziya muhtemelen kendi iktidarı için Telipinu ve kız kardeşi İştariya'yı tehdit olarak görmüş ve ikisini öldürme planı yapmıştır. Ancak Telipinu bu komployu öğrendikten sonra, Huzziya'yı beş erkek kardeşi ile bertaraf ederek sürgüne yollamış ve tahta geçmiştir. Huzziya ile kardeşleri ona karşı kötülük planladıkları halde Telipinu onları bağışlamış ve şu talimatı vermiştir:

öy.II²²

§23 13 V Š[E]Š^{MEŠ}-ŠU nu-uš-ma-aš É^{MEŠ} tág-ga-aš-ta pa-a-an-du-wa-az a-
ša-an-du
14 nu-wa-[z]a az-zi-ik-kán-du ak-ku-uš-kán-du i-da-a-lu-ma-aš-ma-aš-
kán li-e
15 tág-ga-na-aš nu tar-ši-ki-mi a-pí-e-wa-mu i-da-lu i-e-er ú-ga-wa-ru-
uš HUL-lu [Ú-UL i-ya-mi]

Tercüme:

§23 13 Onun (Huzziya'nın) beş erkek kar[de]şi (vardı). (Telipinu) onlara evler dağıttı (ve şöyle dedi): “Gitsinler! (El altında) olsunlar!
14 Yesinler, içsinler! Fakat onlara hiç kimse (kötü bir) girişimde olmasın (bulunmasın!)”
15 Ve şöyle dedi: “Onlar bana kötü davrandılar. Ben onlara kötü [davranmayacağım]”.

¹⁸ Gurney, 1973b: 661-662; Cancik, 1976: 64-65; Dinçol, 1982: 30-32; Hoffmann, 1984: 72-96; Klengel vd., 1999: 69-77; Koç, 2007: 6-16.

¹⁹ Klengel, 2002: 414.

²⁰ T. Bryce'a göre Telipinu, kral Ammuna'nın oğullarından biridir. Bryce, 2005: 103.

²¹ Huzziya'nın üvey kız kardeşi. Bkz. Cohen, 2002: 156. ^fİştariya için ayrıca bkz. Zehnder, 2010: 176-177.

²² Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 42. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 30-31; Hoffman, 1984: 28-29; Koç, 2007: 64-66. Ayrıca bkz. Hardy, 1941: 208-209; Gurney, 1973b: 663; Klengel vd., 1999: 77; de Martino, 2006: 42. Bin-Nun; “Huzziya'nın beş erkek kardeşi vardı” ifadesinin Huzziya'nın da dahil olduğu beş erkek kardeş olarak anlaşılması gerektiğini öne sürmüştür. Krş. Bin-Nun, 1975: 219.

Huzziya'dan sonra tahta çıkan Telipinu, “*Ben Telipinu babamın tahtına oturduğum zaman*”²³ şeklindeki Hitit krallarının kalıplaşmış ifadelerini kullanarak askeri seferlerini anlatmaya başlamaktadır. Ancak metnin takip eden satırlarında kan dökme olaylarının sona ermediği anlaşılmaktadır. Kendisini ve karısı İştariya’yı öldürmeyi planlayan Huzziya ve kardeşleri, Telipinu onları affetmesine rağmen sürgün edildikleri yerde öldürülmüştü. Bu eylemi yapan Tanuwa, Tahurwaili ve Taruhsu’ya *panku-* (asiller meclisi)²⁴ ölüm cezası vermesine rağmen Telipinu bir kez daha insancıl yönünü göstererek onları affetmiştir. Telipinu böyle bir karar vererek, belki de Hatti Ülkesi’nde cinayet olaylarının sona ermesi için sorumlu bir kral gibi davranma niyetinde olduğunu göstermek istemiş olabilir. Burada dikkati çeken bir başka nokta ise; *panku-* suçluları cezalandırma yetkisine sahip olsa da ülkenin en yüksek adli makamı olarak kralın son karar mercii olduğudur. Telipinu’nun yukarıda bahsi geçen tüm iyi niyetli çabalarına rağmen Hattuša’da cinayetler çoğalmış, kralın karısı İştariya ve oğlu Ammuna öldürülmüştür. Bu olayın ardından *tuliya-* (meclis/kent meclisi)²⁵ Telipinu tarafından toplantıya çağırılmış ve kral taht kavgalarına son vermek için tahta geçiş yarasını ilan etmiştir:

öy.II²⁶

§28 36 LUGAL-uš-ša-an ha-an-te-ez-zi-ya-aš-pát DUMU.LUGAL
DUMU^{RU} ki-ik-k[(i-iš-)]ta-ru ták-ku DUMU¹.LU[GAL]
37 ha-an-te-ez-zi-iš NU.GÁL nu ku-iš ta-a-an pi-e-da-aš [(DU)]MU^{RU}
nu LUGAL-uš a-pa-a-aš
38 ki-ša-ru ma-a-an DUMU.LUGAL-ma DUMU.NITA NU.GÁL nu
ku-iš DUMU.MUNUS ha-an-te-ez-zi-iš
39 nu-uš-ši-iš-ša-an^{LU} an-ti-ya-an-ta-an ap-pa-a-an-du nu LUGAL-uš
a-pa-a-aš ki-š[(a-ru)]

Tercüme:

²³ Bkz. öy.II §24 16. Tercüme için bkz. Hoffmann, 1984: 29; Koç, 2007: 66.

²⁴ *panku-* için bkz. HW, 1952: 157; HEG, 2001: 410-414; HHw, 2001: 118; EDHIL, 2008: 624-625; Ünal, 2016: 391. G. Beckman *panku-* “assembly: meclis” anlamını vermiştir. Beckman, 1986a: 572. Ayrıca bkz. Beckman, 1982: 435-442.

²⁵ *tuliya-* için bkz. HW, 1952: 228; HEG, 1994: 429-431; HHw, 2001: 180; EDHIL, 2008: 897-898; Ünal, 2016: 547. R. S. Hardy *tuliya-* sözcüğü için “assembly of chief man” anlamını vermiştir. Bkz. Hardy, 1941: 210. G. Beckman ise “(in) session: oturum” olarak çevirmektedir. Bkz. Beckman, 1986a: 572. Ayrıca bkz. Beckman, 1982: 435-442.

²⁶ Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 43. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 34-36; Hoffmann, 1984: 32-33; Koç, 2007: 71-72. Ayrıca bkz. Balkan, 1948: 149; van den Hout, 1997: 196-197.

- §28 36 Birinci dereceden (eşin) oğlu olan prens, kral olsun! Eğer
 37 birinci (eşten) bir [pre]ns yoksa, kim ikinci dereceden (eşin) oğlu
 (ise) kral o
 38 olsun! Eğer (yine) de bir prens (ve) erkek çocuk yoksa kim birinci
 dereceden (eşin) kızı ise
 39 ona bir iç güveyi(si)²⁷ alsınlar ve kral o ol[sun!]

Bu kurala göre; ölen kralın ilk eşinden olan oğlu birinci yasal varistir. Eğer ilk eşten olma bir prens yoksa, kralın ikinci eşinden olan oğlu tahta çıkış hakkına sahip olmaktadır. Fakat kralın her iki eşinden de oğlu yoksa, ilk eşinden olan kızına bir eş alınacak (^{LU}antiyant-) ve o kral olacaktır. Tahta geçiş kaidelerini açıklayan Telipinu metnin devamında, tekrar aynı olayların yaşanmaması ve Hitit Devleti'nin bu olaylardan zarar görmemesi için kendisinin ardından tahta çıkacak krala ve aile üyelerine geçmişten ders çıkarmaları, birlik içinde olmaları ve kraliyet ailesinden hiç kimseyi öldürmemeleri konusunda nasihatte bulunmakta ve *panku*-ya şu talimatı vermektedir:

öy.II²⁸

- §30 46 *nam-ma ku-i-ša LUGAL-uš ki-ša-ri nu ŠEŠ-aš NIN-aš i-da-a-lu ša-an-ah-zi*
 47 *šu-me-eš-ša pa-an-ku-uš-ši<-iš> nu-uš-ši kar-ši te-et-te-en ki-i-wa e-eš <-ha>-na-aš ut-tar*
 48 *tup-pi-az a-ú ka-ru-ú-wa e-eš-har* ^{URU}*Ha-at-tu-ši ma-ak-ki-eš-ta*
 49 *nu-wa-ra-ta-pa DINGIR* ^{MEŠ}*-iš šal-la-i ha-aš-ša-an-na-i da-a-ir*

Tercüme:

- §30 46 Kim (bundan) sonra kral olursa ve erkek (ve) kız kardeşine kötü(lük) tasarlarsa
 47 siz onun *panku*-’su (asiller meclisi) iseniz ona doğru olarak (şöyle) deyiniz: “Bu cinayet (kan) olayını
 48 tablettten gör (oku)! Eskiden Hattuša’da cinayet(ler) art(mış)tı.

²⁷ ^{LU}antiyant- için “iç güveyi(si)” anlamı ilk olarak K. Balkan tarafından verilmiştir. Metinde geçen ^{LU}antiyantan: Sg. Akk. c. halidir. Bkz. Balkan, 1948: 147-152. Akadcası: *ERĒBU*. Bkz. HW, 1952: 23; CAD, 1958: 259vd. ^{LU}antiyant- sözcüğü için ayrıca bkz. HW, 1952: 23; HW², 1975-1984: 108-109; HEG, 1983: 35; HED, 1984: 78-79; HHw, 2001: 17; EDHIL, 2008: 187; Ünal, 2016: 67; Aslantürk-Odabaş, 2021: 365.

²⁸ Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 43. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 35-36; Hoffmann, 1984: 34-35; Koç, 2007: 73-75. Ayrıca bkz. van den Hout, 1997: 197.

49 Bundan böyle tanrılar onu (cinayetleri) büyük ailede(n) aldılar (kaldırdılar).”

Fermanda dikkat çeken düzenlemelerden biri ise cezanın yalnızca suçu işleyen kişiye verilmesidir. Bir kişinin işlediği suçtan dolayı başkasının sorumlu tutulmaması, suç ve cezanın şahsiliği ilkesini²⁹ gözeten Telipinu'nun adalet anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca suçu işleyen kişi bir prens dahi olsa, kraliyet ailesinin bir üyesi olduğu halde kural onun için de aynıdır ve prensler de suçlarının bedelini canıyla ödemektedir. Ancak prenslerin evlerine, oğullarına, hizmetçilerine ve mallarına kötülük yapılmaması hükme bağlanmıştır³⁰:

öy.II³¹

§31 50 *ku-iš ŠEŠ^{MEŠ}-na NIN^{MEŠ}-na iš-tar-na i-da-a-lu i-ya-zi nu LUGAL-wa-*

aš

51 *har-aš-ša-na-a šu-wa-a-i-e-ez-zi nu tu-li-ya-an hal-zi-iš-tin ma-a-na-pa ut-tar-š[e-e] pa-iz-zi*

52 *nu SAG.DU-na-az šar-ni-ik-du du-ud-du-mi-li-ma^mZu-ru-wa-aš*

53 *^mDa-a-nu-wa-aš^mTa-hur-wa-i-li-ya-aš^mTa-ru-uh-šu-uš-ša i-wa-ar li-e [k]u-na-an-zi*

54 *É-ri-iš-ši-iš-ši A-NA DAM-ŠU DUMU^{MEŠ}-ŠU i-da-a-lu li-e ták-ki-iš-ša-an-zi*

55 *ták-ku DUMU.LUGAL-ma wa-aš-ta-i nu SAG.DU-az-pát šar-ni-ik-du A-NA É-ŠU-ma-aš-ši-iš-ša-an*

56 *Ú A-NA DUMU^{MEŠ}-ŠU i-da-a-lu li-e ták-ki-iš-ša-an-zi DUMU^{MEŠ}.LUGAL-ma ku-e-da-ni*

57 *[(še-i)]r har-ki-iš-kán-ta-ri Ú-UL A-NA É^{MEŠ}-ŠU-NU A.ŠÀ^{H.L.A.}-ŠU-NU^{GIŠ}KIRI₆.GEŠTIN^{H.L.A.}-ŠU-NU*

²⁹ Bu hüküm ile modern hukuk kurallarına uygun bir düzenlemenin MÖ 16. yüzyılda yapıldığı ve bugüne uygun ileri görüşlü ve insani bir bakışın Telipinu'da olduğu görülmektedir. Bkz. Telipinu Fermanı öy.II §31 str. 50-58. Ayrıca bkz. Dinçol, 1982: 32; Dinçol, 2013: 524.

³⁰ Y. Cohen, G. Beckman'ın bir çalışmasına atıfta bulunarak; geçmişteki uygulamanın tüm ailenin toplu olarak katledilmesi olduğunu ve erkek veliaht kalmadığı için doğrudan veliahtlığın imkânsız hale geldiğini belirtmiştir. Cohen, 2002: 156. Ayrıca bkz. Beckman, 1986b: 21-22. Telipinu bu kuralı koyarak bir bakıma Hitit hanedanının geleceğini de güvence altına almış oluyordu denilebilmektedir.

³¹ Metnin transkripsiyonu için bkz. BoTU, 1926: 43. Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Eisele, 1970: 37-38; Hoffmann, 1984: 34-35; Koç, 2007: 73-76. Ayrıca bkz. van den Hout, 1997: 197.

58 [AR-]DI^{HI.A}-ŠU-NU SAG.GÉME.ARAD^{MEŠ}-ŠU-NU GU₄^{HI.A}-ŠU-NU
UDU^{HI.A}-ŠU-NU

Tercüme:

- §31 50 Kim erkek kardeşler (ve) kız kardeşler arasında kötü(lük) yaparsa,
kral(iyet)
51 başını (tehlikeye) sokar. Ve (kent) meclisi(ni toplantıya) çağırınız.
Böylece onun meselesi/olayı meydana çıkarsa
52 başı ile cezasını çeksin/ödesin. Ancak Zuru,
53 Tanuwa, Tahurwaili ve Taruhšu'nun (yaptığı) gibi (gizlice)
öldürmesinler.
54 Onun evine, zevcesine, oğullarına kötü(lük) girişiminde
bulunmasınlar.
55 Eğer bir prens suç işlerse başı ile cezasını ödesin. Ancak onun evine
56 ve oğullarına/çocuklarına kötü(lük) girişiminde bulunmasınlar.
Ancak hangi prensler
57 canlarından oluyorsa/ölüyorsa onların evlerine, arazilerine,
bağlarına,
58 kadın ve erkek hizmetçilerine, sığır (ve) koyunlarına (kötülük)
(ol)ma(sın)/(yapıl)ma(sın)!

Kral Telipinu fermanının ilk bölümünde, kargaşa dönemi boyunca sarayda yaşanan iktidar kavgalarını ve cinayetleri anlatırken, Hitit Devleti'ni neredeyse yıkılma sürecine götüren bu olaylara karışanların arasında yüksek rütbeli memurların da olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle, fermanın ön yüzünün son iki paragrafında bununla ilgili düzenleme yapmıştır. Devletin ileri gelenlerini; prenslerin mülklerine göz dikmemeleri konusunda uyarılmış³² ve daha önce kan dökme olaylarının içinde bulunan Tanuwa, Tahurwaili ve Taruhšu'yu onlara bir işaret olarak göstermiştir. Bundan sonra kötülük yapan kim olursa olsun *panku-*'ya onun yakalanması/hapsedilmesi için yetki vermiştir³³.

Telipinu Fermanı'nın ilk bölümü (§§1-34) Eski Hitit döneminin ayrıntılı anlatımını içermektedir. Daha az korunmuş olan ikinci bölümü (§§35-50) ise, tarımsal ve idari reformla ilgili görünmektedir. §35'te tahkim edilmiş kentlerin güvenliği ve bu kentlere su ve tahıl tedariki düzenlenmiştir. §36 oldukça kırıktır ve yalnızca "Büyük Kral Telipinu" okunabilmektedir.

³² Tarihsel anlatıdan öğrenildiğine göre, nüfuzlu bir pozisyonda olan yüksek rütbeli askeri subaylar genellikle devletin iç işlerine karışmışlardır. Cohen, 2002: 158 ve dn. 679.

³³ Bkz. öy.II §§32-33.

Bu paragrafın iki satırı muhtemelen takip eden paragrafların önsözüdür³⁴. §37 en az 60 kent ile mühür evi/mühürlü ev/(mühürlü) depo³⁵, §38 ise yem karışımı için 34 kent ile mühür evi/mühürlü ev/(mühürlü) depo³⁶ listesini içermektedir. Bu depoların varlığı, bu kaynaktan başka neredeyse hiçbir bilgiye sahip olmadığımız deneyimli bir yönetim sistemini göstermektedir³⁷. §§39-40 arazilerin ekimi, toplanması ve kralın adıyla mühürlenmesi ile ilgilidir. Kral Telipinu bu konuda hile yapılmaması için uyarılarda bulunarak geçmişteki düzenbazlıkları şu şekilde aktarmaktadır: “*Ekin mahsulünde ya 1 gipeššar³⁸ ya da 2 gipeššar (devamlı) bağladılar. Sonra ülkenin kanını (devamlı) içtiler*”³⁹. Telipinu, eskiden yapılan bu kötü davranışları söyledikten sonra, bundan böyle dolandırıcılık yapanların ölüm ile cezalandırılmasına hükmetmiştir. §§41-43 arası paragraflar çok kırıktır, bu nedenle içeriği bilinmemektedir. §44’te kırık yerlerden dolayı konu tam olarak anlaşılammakta, görüldüğü kadarıyla esir ve silah tazmininden söz edilmektedir. Bu paragrafı izleyen §§45-47 arası, kırıklar nedeniyle anlatılan meseleler hakkında bir bütünlük sağlamaktan uzaktır.

Belgenin son üç paragrafı (§48, §49, §50) miras, kan dökme ve büyücülük konularını kapsamaktadır. §48’e göre babaları hayattayken kendi payı için babalarını çağırınlar evden atılacak ve miras payından mahrum bırakılacaktır⁴⁰. Kan dökme olayının işlendiği §49, kraliyet ailesinden olmayan kişilerin öldürülmesine ilişkindir. Böyle bir olay ile karşılaşıldığında karar verme yetkisini krala değil ölenin varisine bırakmaktadır. Buna göre, ölen şahsın varisi cinayeti işleyenin ölmesine ya da tazmin etmesine karar verebilecektir⁴¹. Metnin son paragrafı ise Hattuša’da büyücülük hakkında verilen hükmü içermekte ve Telipinu Hitit toplumunda ve kraliyet ailesinde de görülen kara büyüyü yasaklamaktadır.

³⁴ Singer, 1984: 103.

³⁵ “Gesamtsumme: 60[+X: [Städte] mit “Siegelhäusern” tercümesi için bkz. Hoffmann, 1984: 43. “60 [+X?] cities (and their) storehouses” tercümesi için bkz. van den Hout, 1997: 198. Ayrıca bkz. Singer, 1984: 103. “store cities”.

³⁶ “Gesamtsumme: 34 Städte mit “Siegelhäusern” für (Futter)misch[ung]” tercümesi için bkz. Hoffmann, 1984: 45. “34 cities (and their) storehouses for (fodder) mix” tercümesi için bkz. van den Hout, 1997: 198. Ayrıca bkz. Singer, 1984: 104. “towns with storehouses for mixed-fodder”.

³⁷ Singer, 1984: 104.

³⁸ gipeššar: “arşın”. HW, 1952: 110; Ünal, 2016: 281.

³⁹ Bkz. ay.III §39 46-47. Tercüme için bkz. Eisele, 1970: 48; Hoffmann, 1984: 47; van den Hout, 1997: 198; Koç, 2007: 91.

⁴⁰ Fermanda kural olarak konulan “miras” konusu, Hitit yasalarında da yer almaktadır. Bkz. Hitit Yasaları: §6. İmparati, 1964: 36-37; Hoffner, 1997: 20.

⁴¹ Hitit Yasaları’nın §1-§6 arası maddeleri “adam/kadın öldürme” hakkındadır. Ancak yasalarda, suçluyu öldürme yerine tazmin etme usulüne gidildiği görülmektedir. İmparati, 1964: 34-37; Hoffner, 1997: 17-20.

Bu hükme göre, büyücülük yapan kişinin aile içinde yakalanması ve sarayın kapısına (kral mahkemesine) getirilmesi talimatı verilmiş ancak bu olayı bildiği halde onu getirmeyen şahsın bundan zarar göreceği belirtilmiştir⁴². Telipinu'nun büyücülük hakkındaki bu son buyruğu ile ferman sona ermektedir.

Sonuç

Eski Hitit döneminin son hükümdarı olarak bilinen Telipinu, bu ad ile tahta çıkan ilk ve tek Hitit kralıdır. Kraliyet soyundan gelip gelmediği tam olarak bilinmeyen Telipinu, kendisi ve eşini öldürme planı yapan kayıbiraderi Huzziya'yı bertaraf ederek tahta oturduğunu bildirirse de genel görüş onun tahtı zorla ele geçirdiğidir. Telipinu kral olduktan sonra, I.Murşili'nin ölümüyle başlayan kargaşa döneminde sınırlar oldukça küçüldüğü için askeri seferlere öncelik vermiş ve başarılı da olmuştur ancak Hatti ülkesinde kan dökme olayları son bulmamıştır. Bu duruma son vermek isteyen Telipinu, krallık döneminde özellikle iç meselelerle ilgilenmiştir. Hitit Devleti'ni sağlam bir yapıya kavuşturmayı amaçlayan bu kral tahta geçiş yasasını içeren bir ferman yazdırmıştır. Literatürde Telipinu Fermanı olarak bilinen bu belge Eski Hitit dönemine ilişkin en ayrıntılı ve bütünlüklü kaynaklardan biridir. Fermanda kendisinden önceki dönemlerde gelişen olayları belirli bir tasarıya göre bizlere aktaran ve tahta çıkış sırasını düzenleyen Telipinu, reformlarıyla Hitit Devleti'nin iç yapısında önemli değişiklikler yapmış ve ülkeye nizam getirmiştir.

Günümüzden yaklaşık 3500 yıl önce kaleme aldirdığı ferman ile Hatti Ülkesi'nde iç barışı sağlayan Telipinu; siyasal, hukuksal ve idari nitelikteki bu düzenlemelerle Hitit Devleti'ni yeniden ayağa kaldırmıştır. Telipinu, ülkesinin içinde bulunduğu istikrarsız döneme son verebilmek ve devleti tekrar işler hale getirebilmek amacıyla hazırladığı fermanda; farklı alanlarda yapmış olduğu yasal düzenlemelerin yanı sıra ülkenin genel yapısı ve işleyişiyle ilgili siyasal kararlar da almıştır. Bu bağlamda; ülkenin idaresi için en önemli konu olan tahta geçişe belirli bir düzen getirmiş, *panku*-ya (asiller meclisi) önemli görev ve yetkiler vermiştir. Fermanın Telipinu'dan sonra da büyük oranda uygulanması ve bunun sonucunda ülkenin istikrarlı bir yapıya kavuşması, Hitit Devleti'nin Eski Yakın Doğu dünyasında büyük bir imparatorluk haline gelmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bugüne kadar neşredilmiş Hitit çivi yazılı tabletlerde Telipinu'dan sonra genel olarak herhangi bir taht kavgası ya da iç karışıklıkla karşılaşmamamız bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Çalışmamız içerisinde genel hatlarıyla ele

⁴² Hititler, yasalarında da "büyü" konusu ile ilgili düzenlemeler yapmışlardır (§44b, §111, §170). *Imparati*, 1964: 62-63, 124-125, 156-157; Hoffner, 1997: 52-53, 107, 136.

aldığımız ve çeşitli araştırmacıların görüşlerine yer verdiğimiz bu belgenin Hitit tarihi bakımından ortaya çıkardığı sonuçlar değerlendirildiğinde anayasal nitelikte bir ferman olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Alp, S. (2000). *Hitit Çağında Anadolu*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Arıkan, Y. (2017). Hitit Dininin Tarihi Gelişimi ve Hitit Panteonu. A. Semih Güneri (Yay. Haz.). *Yaşar Coşkun'a Saygı Yazıları* içinde (ss. 41-72). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Kafkasya & Orta Asya Arkeoloji Araştırmaları Merkezi (KAM).
- Aslantürk, N. & Odabaş, Y. (2021). Hititler'de Evlilik ve Evlenme Geleneklerinin Günümüz Anadolu'suna Etkileri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 353-370.
- Balkan, K. (1948). Eti Hukukunda İçgüveylik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi*, 6 (3), 147-152.
- Beckman, G. (1982). The Hittite Assembly. *Journal of the American Oriental Society*, 102 (3), 435-442.
- Beckman, G. (1986a). Der Erlass Telipinus. by Inge Hoffmann (Rev.). *Journal of the American Oriental Society*, 106 (3), 570-572.
- Beckman, G. (1986b). Inheritance and Royal Succession among the Hittites. H. A. Hoffner and G. Beckman (Ed.). in *Kaniššuar: A Tribute to Hans. G. Güterbock on his Seventy-fifth Birthday, May 27, 1983 (AS 23)* (pp. 13-31). Chicago: The Oriental Institute.
- Bin-Nun, S. R. (1975). *The Tawananna in the Hittite Kingdom* (Texte der Hethiter 5). Heidelberg: Carl Winter-Universitäts Verlag.
- Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum* (Müfit Günay, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of the Hittites*. Oxford: Oxford University Press.
- Cancik, H. (1976). *Grundzüge der hethitischen und alttestamentlichen Geschichtsschreibung*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Cohen, Y. (2002). *Taboos and Prohibitions in Hittite Society* (Texte der Hethiter 24). Heidelberg: Carl Winter-Universitäts Verlag.
- Cornelius, F. (1973). *Geschichte der Hethiter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- de Martino, S. (2006). *Hittitler* (Erendiz Özbayoğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- del Monte, G. F. (1981). Note Sui Trattati Fra Hattuša e Kizzuwatna. *OriensAntiquus*, 20, 203-221.
- Desideri, P. & Jasink. A. M. (1990). *Cilicia. Dall'età di Kizzuwatna alla conquista macedone*. Torino: Casa Editrice Le Lettre.
- Devecchi, E. (2015). *Trattati internazionali ittiti*. Brescia: Paideia Editrice.
- Dinçol, A. M. (1982). Hititler. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I* içinde (ss. 17-120). İstanbul: Görsel Yayınlar.
- Dinçol, B. (2013). Hitit Yasaları (Hittite Laws). Meltem Doğan-Alparslan ve Metin Alparslan (Yay. Haz.). *Hittitler: Bir Anadolu İmparatorluğu (Hittites: An Anatolian Empire)* içinde (ss. 520-529). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eisele, W. (1970). *Der Telipinu-Erlass*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ludwig-Maximilians-Universität, München.
- Gurney, O. R. (1973a). Anatolia c. 1750-1600 B.C. in *The Cambridge Ancient History*, II (1) (pp. 228-255). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gurney, O. R. (1973b). Anatolia c. 1600-1380 B.C. in *The Cambridge Ancient History*, II (1) (pp. 659-683). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gurney, O. R. (1990). *The Hittites*. London: Penguin Books.
- Haase, R. (2002). Anmerkungen zur Verfassung des Königs Telipinu. *Altorientalische Forschungen*, 29 (1), 68-72.
- Hardy, R. S. (1941). The Old Hittite Kingdom: A Political History. *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 58 (2), 177-216.
- Hoffmann, I. (1984). *Der Erlaß Telipinus (Texte der Hethiter 11)*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Hoffner, H. A. (1997). *The Laws of the Hittites: A Critical Edition (Documenta et Monumenta Orientis Antiqui 23)*. Leiden-New York-Köln: Brill.
- Imparati, F. (1964). *Le Leggi Ittite*. Roma: Edizioni Dell'Ateneo.
- Karasu, C. (2006). Hititler Devri (M.Ö. 1650-1190) ve Hitit Bilimi'nin Kuruluşu. İlker Koç (Yay. Haz.) *Hittitler* içinde (ss. 1-15). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

- Klengel, H., Imparati, F., Haas, V. & van den Hout, T. P. J. (1999). *Geschichte des Hethitischen Reiches (Handbuch der Orientalistik I/34)*. Leiden-Boston-Köln: Brill.
- Klengel, H. (2002). Hitit Tarihi. *Die Hethiter und Ihr Reich. Das Volk der 1000 Götter (Hititler ve Hitit İmparatorluğu. 1000 Tanrılı Halk)* içinde (ss. 413-420). Bonn: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland GmbH.
- Koç, İ. (2007). *Telipinu ve Dönemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Laroche, E. (1966). *Les Noms des Hittites*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Singer, I. (1984). The AGRIG in the Hittite Texts. *Anatolian Studies*, 34, 97-127.
- Sturtevant, E. H.-Bechtel, G. (1935). *A Hittite Chrestomathy*. Philadelphia: Linguistic Society of America University of Pennsylvania.
- Torri, G.-Barsacchi, F. G. (2018). Hethitische Texte in Transkription KBo 12. *Dresdner Beiträge zur Hethitologie*, 50. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu Siyasi Tarihi I*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- van den Hout, T. P. J. (1997). The Proclamation of Telipinu. *The Context of Scripture, I*, 194-198.
- Zehnder, T. (2010). Die hethitischen Frauennamen. *Dresdner Beiträge zur Hethitologie*, 29. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Kısaltmalar

- BoTU E. Forrer, *Die Boghazköi-Texte in Umschrift* (WVDOG 41/42)-Leipzig 1922, 1926.
- CAD *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*-Chicago 1956vd.
- CHD *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*-Chicago 1980vd.
- CTH E. Laroche, *Catalogue des Textes Hittites*-Paris 1971.
- EDHIL A.Kloekhorst, *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*-Leiden 2008.

- HED J.Puhvel, *Hittite Etymological Dictionary*-Berlin 1984vd.
- HEG J.Tischler, *Hethitisches Etymological Glossar*-Innsbruck 1977vd.
- HHw J.Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch, Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*, (IBS 102)-Innsbruck 2001.
- HW J.Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*-Heidelberg 1952 (1954).
- HW² J. Friedrich and A. Kammenhuber, *Hethitisches Wörterbuch*, 2nd ed., Heidelberg 1975 vd.
- HZL C.Rüster-E.Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon* (StBoT Beiheft 2)-Wiesbaden 1989.
- IBoT *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri(nden Seçme Metinler)*-İstanbul 1944, 1947, 1954, Ankara 1988.
- JNES *Journal of Near Eastern Studies*-Chicago 1980 vd.
- KBo *Keilschrifttexte aus Boghazköi*-Leipzig, Berlin 1916 vd.
- KUB *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*, Berlin 1921 vd.
- MDOG *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*.
- TDK *Türk Dil Kurumu (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu). Türkçe Sözlük*-Ankara 2005.
- VBoT *Verstreute Boghazköi-Texte*, ed. A. Götze-Marburg 1930.